

Верховний
Суд

Правові висновки
судової палати для розгляду справ
про банкрутство КГС ВС,
сформульовані у 2020 році

Верховний
Суд

Правові висновки судової палати для розгляду справ про банкрутство (далі – судова палата)

У тексті зазначено скорочену назву Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» – Закон про банкрутство

Відступ від висновку щодо застосування норми права

Щодо порядку обчислення та перебігу позовної давності у справі про банкрутство, у тому числі за вимогами про визнання недійсним правочину з продажу майна боржника

- **позиції судової палати:**

Судова палата відступила від правової позиції, викладеної в постановках від 26.04.2018 у справі № 38/5005/5752/2012 та від 22.08.2018 у справі № 04/01/5026/1089/2011, і сформулювала такі правові позиції.

Щодо перебігу позовної давності у справі про банкрутство

Положення закону про початок перебігу позовної давності поширюються і на звернення арбітражного керуючого (ліквідатора) до суду із заявою про захист інтересів боржника. Тому при визначенні початку перебігу позовної давності у спорі за вимогами боржника/арбітражного керуючого не допускається врахування як обставин дати відкриття провадження у справі про банкрутство та дати призначення (заміни кандидатури) арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), оскільки ні Закон про банкрутство (положення якого втратили чинність), ні чинний Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КзПБ) не встановлюють спеціальних норм про позовну давність (у тому числі щодо звернення до суду арбітражного керуючого із заявою про визнання недійсними правочинів, укладених боржником). Отже, до цих правовідносин застосовуються загальні норми позовної давності.

У спірних правовідносинах суб'єктом прав є боржник, а не арбітражний керуючий (ліквідатор), а тому, визначаючи початок перебігу позовної давності у цій справі, слід враховувати, коли про порушене право дізнався або міг дізнатися боржник в особі уповноваженого органу.

Щодо зупинення позовної давності на період дії мораторію

Наведене в пункті 2 частини першої статті 263 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) загальне правило щодо зупинення позовної давності не поширюється на вимоги та правовідносини, що не пов'язані з грошовими вимогами кредиторів у справі про банкрутство, а тому закріплене в частині третій статті 19 Закону про банкрутство положення щодо зупинення позовної давності не може застосовуватися як передбачена законом підстава у межах зазначеного загального правила, а саме до всіх інших правовідносин та спорів, що виникають у справі про банкрутство і не пов'язані зі спором про грошові вимоги кредиторів.

У зв'язку цим КГС ВС вважає за необхідне відступити від правової позиції, викладеної в постановках КГС ВС від 26.04.2018 у справі № 38/5005/5752/2012 та від 22.08.2018 у справі № 04/01/5026/1089/2011, відповідно до якої при вирішенні спорів про визнання недійсними правочинів з продажу майна боржника, з урахуванням норми пункту 2 частини першої статті 263 ЦК України, перебіг строку позовної давності зупиняється під час дії мораторію на задоволення вимог кредиторів – з моменту порушення справи про банкрутство.

Відступ від висновку щодо застосування норми права

(продовження)

Щодо поважних причин пропуску позовної давності

Вирішуючи питання про поважність причин пропуску позовної давності при зверненні особи (позивача) до суду за захистом порушеного права у спорі, стороною якого є боржник, що розглядається у межах справи про банкрутство, суди мають виходити з їх об'єктивного, а не суб'єктивного характеру, тобто з обставин, які підтверджують ці причини та вказують на існування об'єктивної перешкоди для боржника своєчасно звернутися за захистом порушеного права.

Суд, з огляду на положення статті 13 ЦК України («Межі здійснення цивільних прав»), має враховувати добросовісність поведінки позивача (заявника) та відповідача протягом усього періоду з моменту виникнення права на захист порушеного права (права на позов) і до моменту звернення з позовом, зважаючи на характер спірних правовідносин між сторонами, особливості їх нормативного регулювання: надані сторонам права та покладені на них обов'язки тощо.

КГС ВС дійшов висновку, що у спорі, який вирішується у справі про банкрутство, обставини відкриття провадження у справі про банкрутство та призначення арбітражного керуючого самі по собі (за відсутності інших обставин) не можуть розглядатися судами як виняток, свідчити про об'єктивність перешкоди для заявника звернутися до суду за захистом порушеного права у межах позовної давності і, відповідно, бути поважною причиною пропуску цього строку.

- постанова від 11.02.2020 у справі № 10/5026/995/2012 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/88017551>)

Аналогічну правову позицію викладено в постановах КГС ВС:

- від 17.03.2020 у справі № 10/5026/995/2012 (<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88305132>);
- від 17.03.2020 у справі № 10/5026/995/2012 (<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88305133>).

Узгодження практики застосування норми права

Щодо застосування приписів статті 388 ЦК України у разі визнання правочину недійсним з підстав, визначених статтею 20 Закону про банкрутство

- позиція судової палати:

Закон про банкрутство є частиною цивільного/господарського законодавства, що не виключає можливості застосування до правовідносин, які регулює цей спеціальний Закон (у цьому випадку стаття 20), норм ЦК України, зокрема щодо загальних підстав для визнання недійсними правочинів за участі боржника.

Установлення у статті 20 Закону про банкрутство спеціальних наслідків визнання правочинів недійсними та спростовування майнових дій боржника не виключають можливості застосування приписів статті 388 ЦК України.

Можливість звернення до суду в порядку статті 388 ЦК України належить ліквідатору банкрута відповідно до приписів статті 41 Закону про банкрутство.

Застосування приписів статті 388 ЦК України як наслідків визнання правочинів недійсними та спростування майнових дій в порядку статті 20 Закону про банкрутство є можливим за умов:

- 1) наявності (доведеності) обставин, які вказують на неможливість (неефективність) застосування наслідків, передбачених частиною другою статті 20 Закону про банкрутство (відсутність майна, коштів у кредитора, наявність інших обставин);
- 2) вибуття спірного майна з володіння боржника (банкрута у справі) поза його волю;
- 3) доведеності обставин, які дають підстави для застосування в межах справи про банкрутство (як наслідок застосування приписів статті 20 Закону про банкрутство) положень статті 388 ЦК України;
- 4) наявності доведеного статусу власника спірного майна;
- 5) якщо такий спосіб захисту буде визнаний судом найбільш ефективним у конкретному випадку за наявності відповідних доказів у справі.

- постанова від 20.02.2020 у справі № 922/719/16 (<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88211046>)

Правовий висновок, викладений у зазначеній постанові, слід враховувати при застосуванні статті 42 КзПБ, якою передбачено підстави визнання недійсними правочинів боржника.

Узгодження практики застосування норми права

Щодо умов та підстав вжиття заходів забезпечення вимог кредиторів у справі про банкрутство

- позиція судової палати:

Розглядаючи заяви (клопотання) учасників справи про вжиття заходів забезпечення у справі про банкрутство на стадії ліквідаційної процедури, господарські суди мають надати оцінку доцільності, адекватності та співмірності відповідних заходів забезпечення з огляду на фактичні обставини справи, а також добросовісності дій (поведінки) учасників справи, керуючись принципами законності, диспозитивності, пропорційності та справедливого балансу інтересів кредиторів та боржника. Обираючи конкретні заходи забезпечення, суди повинні керуватися як нормами спеціального закону (стаття 38 Закону про банкрутство), так і приписами процесуального закону (статті 2, 14, 15, 73, 86, 136, 137, 140 ГПК України).

Установлена абзацом восьмим частини першої статті 38 Закону про банкрутство заборона на накладення нових арештів або інших обмежень щодо розпорядження майном боржника, визнаного банкрутом, за колом осіб поширюється на суб'єктів, яким законодавством надано повноваження на накладення арештів (інших обмежень) на майно фізичних та юридичних осіб, зокрема органи державної виконавчої служби, реєструючі та правоохоронні органи, їх посадових осіб (стаття 56 Закону України «Про виконавче провадження», частина друга статті 27 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», статті 43, 44 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», статті 171–173 Кримінального процесуального кодексу України).

Отже, господарський суд, який розглядає справу про банкрутство, зокрема на стадії апеляційного розгляду справи, не позбавлений процесуального права вжити за клопотанням кредитора заходів забезпечення його вимог у справі про банкрутство шляхом накладення заборони на відчуження майна боржника в ліквідаційній процедурі, зважаючи на доводи кредитора і фактичні обставини справи, а також керуючись принципами законності, диспозитивності і пропорційності відповідно до статей 2, 14, 15 ГПК України та враховуючи інтереси кредиторів і боржника у справі про банкрутство.

- постанова від 13.02.2020 у справі № 50/790-43/173 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/87838961>)

Узгодження практики застосування норми права

(продовження)

- спільна окрема думка суддів КГС ВС Жукова С. В., Огородніка К. М., Ткаченко Н. Г.:

Продаж майна банкрута у ліквідаційній процедурі не виключає жодним чином можливості виконання рішення щодо задоволення скарг ПАТ «Укркомунбанк», ПАТ «Сбербанк» та ТОВ «БМК «Планета – Міст» на дії ліквідатора банкрута – арбітражного керуючого Звездічева М. О. та призначення іншого ліквідатора.

Наведене є свідченням неправильного застосування судом апеляційної інстанції в оспорюваній ухвалі приписів частини другої статті 136 ГПК України.

Заборона новому ліквідатору банкрута відчужувати майно боржника внаслідок спору, який полягає у розгляді скарг на дії попереднього ліквідатора банкрута, є безпідставним обмеженням повноважень нового ліквідатора банкрута щодо продажу майна банкрута для задоволення вимог, внесених до реєстру вимог кредиторів.

Системний аналіз положень статей 18, 38 Закону про банкрутство дає підстави дійти висновку, що з моменту прийняття постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури не допускається накладення нових арештів або інших обмежень щодо розпорядження майном банкрута. Винятку щодо накладення арешту на майно банкрута у разі незгоди заставного кредитора з умовами продажу майна банкрута, що є предметом забезпечення, за наявності наданої згоди заставним кредитором на продаж такого майна зазначені норми Закону про банкрутство не встановлюють.

Правовий висновок, викладений у постанові, слід враховувати при застосуванні частини першої статті 40 КзПБ, якою передбачено, що господарський суд має право за клопотанням сторін або учасників справи чи за своєю ініціативою вжити заходів до забезпечення вимог кредиторів.

Господарський суд за клопотанням розпорядника майна, кредиторів або з власної ініціативи може заборонити боржнику вчиняти без згоди арбітражного керуючого правочини, а також зобов'язати боржника передати цінні папери, майно, інші цінності на зберігання третім особам, вчинити чи утриматися від вчинення певних дій або вжити інших заходів для збереження майна боржника (у тому числі шляхом позбавлення боржника права розпорядження його нерухомим майном або цінними паперами без згоди розпорядника майна або суду, який розглядає справу про банкрутство; накладення арешту на конкретне рухоме майно боржника), про що виноситься ухвала.

Узгодження практики застосування норми права

Щодо визнання права власності на придбане нерухоме майно на підставі статті 392 ЦК України

- позиція судової палати:

Вирішуючи спір про визнання права власності на підставі статті 392 ЦК України, слід враховувати, що за змістом зазначеної статті судове рішення не породжує права власності, а лише підтверджує наявне у позивача право власності, набуте раніше на законних підставах, якщо відповідач не визнає, заперечує або оспорує його.

Передумовами та матеріальними підставами для захисту права власності за статтею 392 ЦК України у судовому порядку є наявність підтвердженого належними доказами права власності особи щодо майна, право власності на яке оспорується або не визнається іншою особою, а також підтвержене належними доказами порушення (невизнання або оспорування) цього права на спірне майно, оскільки підставою для звернення до суду з позовом про визнання права власності відповідно до статті 392 ЦК України є саме оспорення або невизнання існуючого права, а не намір набути таке право за рішенням суду.

Виникнення права власності на нерухоме майно у процедурі реалізації майна на торгах у формі аукціону в межах провадження у справі про банкрутство пов'язане з укладенням договору купівлі-продажу між ліквідатором боржника як замовником аукціону та переможцем торгів з подальшим нотаріальним посвідченням такого договору та відповідною державною реєстрацією переходу права до нового власника.

Відсутність укладеного між сторонами договору купівлі-продажу спірного нерухомого майна свідчить про те, що у позивача не виникло права власності на таке майно і не відбулося порушення його прав як власника майна, у зв'язку з чим позов про визнання права власності на підставі статті 392 ЦК України не підлягає задоволенню.

- постанова від 20.02.2020 у справі № 5006/5/396/2012 (<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88324637>)

Узгодження практики застосування норми права

Щодо заміни кредитора у справі про банкрутство на стадії апеляційного провадження

- **позиція судової палати:**

Положення статті 21 Закону про банкрутство не встановлюють обмеження повноважень апеляційного суду щодо заміни кредитора правонаступником на стадії апеляційного розгляду справи. Аналіз приписів статті 52, частини другої статті 269 та частини другої статті 281 ГПК України дозволяє дійти висновку, що до повноважень апеляційного суду належить вирішення клопотань та заяв учасників справи шляхом дослідження доказів та обставин справи, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі, клопотанні, заяві; апеляційний суд має право здійснити процесуальну заміну учасника провадження у випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір.

Отже, звернення під час провадження у справі про банкрутство нового кредитора до суду апеляційної інстанції про заміну первісного кредитора, вимоги якого визнані та включені до реєстру вимог кредиторів, правонаступником за наявності апеляційного провадження не виходить за межі повноважень апеляційного суду, а також надає можливість особі, до якої перейшли права кредитора боржника, набути статус учасника провадження у справі про банкрутство (нового кредитора) для належного захисту власних майнових прав та інтересів у процедурі банкрутства і прискорює в цілому розгляд справи про банкрутство.

- **постанова від 27.02.2020 у справі № 911/806/17 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/88050648>)**

- **спільна окрема думка суддів КГС ВС Ткаченко Н. Г., Жукова С. В., Огородніка К. М.:**

Існує суттєва відмінність між регулюванням правонаступництва у справі про банкрутство, передбаченого статтею 21 Закону про банкрутство, і процесуальним правонаступництвом, передбаченим статтею 52 ГПК України, а отже, для розгляду заяви про заміну кредитора, який є стороною у справі про банкрутство, суд мав застосовувати процесуальну норму, встановлену Законом про банкрутство, чинним на час винесення оскаржуваної ухвали, яка є спеціальною та підлягає переважному застосуванню щодо норм ГПК України.

Правовий висновок, викладений у постанові, слід враховувати при застосуванні статті 43 КзПБ, якою передбачено, що у разі вибуття чи заміни кредитора у справі про банкрутство господарський суд за заявою правонаступника або іншого учасника (учасників) справи здійснює заміну такої сторони її правонаступником на будь-якій стадії провадження у справі.

Відступ від висновку щодо застосування норми права

Щодо змісту поняття «стадія продажу майна», наведеного в частині третій статті 19 Закону про банкрутство

- **позиція судової палати:**

Судова палата відступила від правової позиції, викладеної в постанові КГС ВС від 31.07.2019 у справі № 922/1787/18, і сформулювала такі правові позиції.

Правовий аналіз положень частини третьої статті 19 Закону про банкрутство та статті 49 Закону України «Про іпотеку» свідчить, що зміст поняття «стадія продажу майна» (частина третя статті 19 Закону про банкрутство) не включає в себе процедуру придбання предмета іпотеки за початковою ціною шляхом заліку своїх забезпечених вимог в рахунок ціни майна (частина перша статті 49 Закону України «Про іпотеку»), оскільки правовим наслідком реалізації іпотекодержателем права, визначеного статтею 49 Закону України «Про іпотеку», є не продаж йому предмета іпотеки, а припинення забезпеченого іпотекою зобов'язання шляхом заліку вимог в рахунок ціни майна. Отже, при придбанні у порядку статті 49 Закону України «Про іпотеку» предмета іпотеки іпотекодержателем, який є забезпеченим кредитором у справі про банкрутство, жодного прояву засад конкуренції, характерної для продажу майна в розумінні положень Закону про банкрутство, немає.

За встановлених судами обставин у цій справі дія мораторію на задоволення вимог кредиторів поширюється на спірні правовідносини, а дії осіб щодо здійснення переходу права власності на спірне майно до стягувача є такими, що суперечать вимогам законодавства.

- **постанова від 14.05.2020 у справі № 903/69/18 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/89348440>)**

Правовий висновок, викладений у постанові, слід враховувати при застосуванні частини третьої статті 41 КзПБ, якою передбачено дію мораторію на задоволення вимог кредиторів.